

KÖNYVEK ÉS ÍRÓK

PATRIOTIZMUS, NACIONALIZMUS

– J. Huizinga könyve. –

A neves holland bölcész hetvenhétoldalas kis könyvében a nacionalizmust a patriotizmussal való ellentétében vizsgálja. Történeti és kis részben filológiai eszmefuttatásában, – melyben éppen az ellentét kedvéért a nacionalizmus a szónak végletes, a jóból a rosszba hajló jelentést nyer – megállapítja, hogy: „A különbség a patriotizmus és nacionalizmus között – bármint értsük is az utóbbit – elméletileg teljesen világos; az egyik szubjektív érzés, a másik tárgyilagosan megfigyelhető viselkedés. A gyakorlatban azonban ez a különbség nem ilyen szembeszökő s gyakran alig megállapítható”. Ha az európai patriotizmus és nacionalizmus pályafutásán végigtekintünk, kitűnik, hogy a keretek, melyek közt a hazafiúi érzés és a nemzeti öntudat továbbfejlődhetett Európában, már 1100 körül adva voltak. Mindazonáltal a patria szónak még távolról sincs meg a modern kicsengése, s általában a terra-nak, vagy a francia pays-nek felel meg, tehát a „szűkebb hazára”, vagy tájakra vonatkozott. Ebből következik az is, hogy a franciák és a németek az 1000. év körül még távolról sem voltak tudatában a valóságban már megtörtént politikai különválásuknak.

A tudatos nacionalizmus a középkori Nyugaton először a Hohenstaufok politikájának ellenhatásaként jelentkezik. 1300 táján pedig különösen Franciaországban és Angliában az állam egységét is egyre tudatosabban építgették; erre az építményre már erőteljesebb nemzeti politikát is lehetett alapozni. Sőt Anglia esetében már érett politikai nacionalizmussal állunk szemben, mely végül is öntelt, támadó kedvében kirobbantotta a százéves francia-angol háborút, az akkori Európa két nagy nemzeti birodalmának összeütközését.

A nemzeti szervezés fejlődésében nagy szerepet játszanak a középkori egyetek. Ezeknek élete nemzeti csoportosulásokra vezetett. A diákság natio-kba tömörült, s bár itt a natio még korántsem jelenti a mai nemzetet, mégis a középkor végén az Egyház és az állam mellett az universitas-ban nyomulnak feltartóztathatatlanul előre a patriotizmus és a nacionalizmus erői.

Részletes okfejtéssel bizonyítja Huizinga, hogy tarthatatlan az a vélemény, mely szerint a nemzeti ellentétek a középkorban ismeretlenek voltak, s csak a modern kor és modern állam velejárói. Bizonyítja, hogy nemcsak élő nemzeti öntudatot találunk a középkorban, de helyel-közzel megtaláljuk a „szabályszerű” nacionalizmus különféle megnyilatkozásait is. Érdekes fordulattal szolgál a humanizmus is: a legtöbb humanistában – talán az egy Erasmust kivéve – az antik világ iránti előszeretetet a határtalan nemzeti elbizakodottság hangulatában nyert kifejezést. Természetesen a renaissance érzékeny patriotizmusa és nacionalizmusa már szorosan kapcsolódik az államegység és nemzeti érdek bizonyos politikai eszméihez. Morus és Machiavelli már tudatosan művelik ezt az érzést és eszmét. A patriotizmusnak és a nemzeti öntudatnak a renaissance adta meg érettségét és szilárdságát, mely e kor sokféle alkotásából ma is sugárzik felénk.

A 17. században megjelenik a hazafias érzés és a nemzeti öntudat ideológiáját közvetlenül megelőző frazeológia, s e színes ókori díszítményeken a következő században Rousseau megalkotja az igazi nemzeti politika programját. A törvényhozás egyenes céljának tekinti a néplélek nemzeti szellemű alakítását, nevelését, s a szokások és hagyományok állandósítását, megőrzését fő célkitűzésként jelöli meg. „A nemsokára kitörő forradalomban a száj ugyan még egyetemes emberszeretetet és erényt hirdet, de a fegyveres kéz a haza és a nemzet nevében jól odavág”. Amit a francia forradalom inkább, mint érzést és elméletet fellobbantott, azt valóságos és szenvedélyes törekvéssé alakította át a 19. század. A „szabadság” eszménye határozottabbá, de korlátozottabbá is válik, nagy politikai egységek alakulnak ki, s felbukkan a „kisállam” és „nagyállam” problémája. Különösen érdekes szerepe jutott a nacionalizmusnak és patriotizmusnak e század utolsó éveiben, s a 20. század elején. Mikor úgy látszott, hogy az antinacionalisztikus és antimilitarista szociálizmus talán egyeduralomra tesz szert, 1914 augusztusában a háborút viselő nemzetek szociálizmusa egy csapásra összeroppant a nemzeti politika érdekei előtt. Ime a történész tényekből okulása: „E tényből fel kell ismernünk: mily kevésbé hasonlítanak a modern idők úgynevezett ideológiai azokhoz a meggyőződésekhez, melyekért a hit mártirjai egykor életüket adták”.

A két fogalom jelentésváltozásainak és érzéshullámainak leírása után Huizinga felállítja a mérleget: a patriotizmus a pozitív szférába, a vonzalom szférájába tartozik. Mint vonzalom természetesen némiképp elválaszthatatlan a szubjektív szférától, s adott esetre vonatkoztatva lelki és szociális magatartást, állapotot, erőt és szenvedélyt jelent. A nemzeti öntudat pedig az előbbivel szemben objektív, inkább mérhető egység, elméletben pedig tisztán meggyőződés.

Szabó István